

SPECIFIKA VÝUKY DĚJEPISU V JAZYKOVĚ PESTRÝCH TŘÍDÁCH

SPECIFIKA VÝUKY DĚJEPISU V JAZYKOVĚ PESTRÝCH TŘÍDÁCH

Anotace

Příspěvek se zabývá obtížným tématem, jak vyučovat dějepis v jazykově pestrých třídách, kam přišli žáci leckdy s nulovou znalostí nejen českého jazyka, ale i českých reálií. Učitelé v metodickém úvodu najdou úvahy a doporučení, jaké oborové a jazykové cíle si mají za těchto podmínek klást, na jaké problémy si dát pozor, jaké metody výuky mohou zvolit, kde mohou hledat další inspiraci pro práci v hodinách. K metodickému úvodu je připojeno pět ukázkových lekcí s pracovními listy, které byly vyzkoušeny učiteli ve třídách se žáky s odlišným mateřským jazykem. V některých lekcích se učitel nebojí ani témat, která mohou být pro žáky z Ukrajiny velmi náročná nejenom po obsahové, ale především po psychické stránce. V nastíněných lekcích je žák stále aktivní (průběžně vyplňuje pracovní list), pracuje se zde s překladací, s názorností, s videoukázkami, podporuje se práce ve skupinách atd.

Klíčová slova

Dějepis – jazykově pestrá třída, žák s OMJ – diferenciací výuky – čeština jako druhý jazyk – české reálie – překladáč – propaganda

Výuka společenskovedních předmětů v jazykově pestrých třídách je náročnější než výuka exaktních předmětů. Jednak se v těchto předmětech téměř vše vyjadřuje slovně, což musí být pro děti s odlišným mateřským jazykem (dále jen OMJ), především při nástupu do české školy, velký problém. Dále je třeba mít na paměti, že žák přichází z jiného prostředí, odlišné kultury, má odlišné zkušenosti, leckdy i jiný hodnotový žebříček, je ovlivněn rodinným zázemím a rodinnou tradicí, může mít již načerpané nějaké znalosti z výuky ve své vlasti. Při výuce dějepisů se například rádi opíráme o znalosti z národních pověstí a pohádek, které jsou v každé zemi samozřejmě odlišné. Není tedy na čem „stavět“. K tradicím, náboženství, kultuře je potřeba vždy citlivě přihlížet – nebrat je ve výuce jako překážku, ale naopak jako možnost obohacení spolužáků i učitele. Je jistě dobré podporovat **multikulturalitu**. Na druhé straně si musíme být vědomi toho, že i nadále vedeme českou třídu a cizinci se chtějí začlenit do českého prostředí, obsah výuky proto nepřizpůsobujeme jednoznačně žákům s OMJ, naopak je vtahujeme různými prostředky do výuky, a tím i do české kultury a českého jazyka. V dějepise je nutné dát si obzvlášť pozor na výklad některých psychicky náročných témat. Jedná-li se o děti uprchlíků z válečné oblasti, nemusí pro ně být jednoduché učit se o válečných zločinech apod.

Individuální přístup k žákovi

Učitel musí ke každému žákovi přistupovat individuálně, vnímat jeho znalosti (především pokroky v českém jazyce) i psychickou vyspělost a tomu přizpůsobovat práci s ním. Žáci z Ukrajiny se podle zkušeností pedagogů učí češtinu v krátkém čase a brzy se dokážou alespoň komunikativně zapojit do běžné výuky. S odborným jazykem (jak čtení, tak především psaní) je to ale samozřejmě složitější.

Učivo / náročná témata

Jeden ze základních principů výuky je diferenciací učiva – tedy učit totéž jako české žáky, ale jinak. Z počátku je možné redukovat učivo – školy sice mají tematické plány, které musejí plnit, ale pro ukrajinské uprchlíky se mohou obsahy učiva redukovat. Pokud je téma hodiny těžké po obsahové stránce a žák s OMJ není jazykově vyspělý, naučí se například jen pár slovíček z odborného jazyka. Pokud je téma těžké psychicky (válka apod.), podáme ho co nejcitlivěji, ale nedoporučujeme vynechat úplně. V případě, že učitel vidí, že žák výklad emočně prožívá, měl by k němu přistoupit individuálně a snažit se mu látku vysvětlit třeba z jiné stránky (v mnoha případech lze například zdůraznit otázku hrdinství namísto obětí).

Učitel musí zvážit, nakolik je pro žáky z Ukrajiny důležité znát podrobně české dějiny, zvláště za předpokladu, že rozhodně ne všichni uprchlíci chtějí v Čechách dlouhodobě zůstat, mnozí v brzké době plánují návrat domů. V požadovaných znalostech tak nemusíme jít do hloubky, ale opět je vhodné ctít pravidlo snažit se o představení naší kultury a historie, s nimiž by se měli žáci seznámit. Z dostupných materiálů o předmětech vyučovaných na školách na Ukrajině je zřejmé, že dějepis má velký prostor a osnovy kladou důraz na národní historii – zvláště jsou vyučovány dějiny Ukrajiny a zvláště světové dějiny.¹ Předpokládáme, že leckdy by ukrajinské děti mohly ty české učít, co znamená vlastenectví.

Badatelský přístup

Jednoznačně doporučujeme využít v hodinách dějepisu badatelský přístup. Žák může vyhledávat informace v učebnici (k tomu používat překladač, a mít tak jistotu, že látce plně rozumí) či v jiných materiálech, řešit přímo konkrétní badatelský úkol. Jako příklad vhodné pomůcky uvádíme moderní hybridní učebnici Soudobé dějiny z Nakladatelství Fraus.²

I u žáků s OMJ lze jednoduše rozvíjet historické myšlení, naučit je znát minulost, aby lépe pochopili současnost. Velký důraz v hodinách dějepisu je třeba klást na kritiku pramenů (zdrojů), na přemýšlení nad různými výklady, na poukazování na ohýbání výkladu historie a dezinformace, na propagandu... Historie není černo-bílá a stejně tak černo-bílá není ani současnost, v níž je podobně náročné se orientovat. Že se v leccems historie opakuje, vidíme znovu v současném rusko-ukrajinském konfliktu, proto lze citlivě na některá podobenství v historii poukazovat.

1 <https://www.edu.cz/methodology/ukrajinske-zdroje-k-distancnimu-vzdelavani/>

2 <https://www.badatelskydejepis.fraus.cz/badatelska-ucebnice>

Zažít úspěch

Žák s OMJ potřebuje zažívat úspěch, aby byl motivován do dalšího rozvoje a učitel mu ho musí umožnit. Měl by umět evokovat znalosti, s nimiž žáci již přišli, snažit se je podpořit v sebedůvěře, aby tyto znalosti uměli využít, popř. prezentovat před celou třídou, tyto informace mohou spolužáky obohatit. Každé dítě by mělo vycházet z toho, co již zná (ať už jsou to znalosti nabyté ve škole, nebo v rodině), a od toho se dostat k náročnější látce a kontextům.³

Aktivní žák

Pro udržení pozornosti žáka s OMJ je nutné ho po celou dobu výuky zaměstnat – například samostatnou prací. Rozhodně by neměl jen pasivně sedět a poslouchat, musí být aktivní – činnosti opět závisejí na jeho jazykových znalostech. Může pracovat s novými slovy, vyplňovat pracovní listy, pracovat s učebnicí, vyhledávat informace, kreslit, překreslovat mapy a obrázky, pracovat se slovníkem...

Zjednodušené pracovní listy

Pracovní listy jsou vhodnou pomůckou pro aktivní zapojení žáka. Pro děti s OMJ lze překladačem přeložit do jejich rodné řeči, ale spíše doporučujeme mít pracovní listy v češtině s jasným, stručným zadáním každého úkolu (pokud je jazyková úroveň žáka už alespoň trochu dostatečná). Žák si v případě neporozumění může sám hledat v překladači, jaký úkol má plnit. Ideální je také pracovní listy doplňovat mnoha obrázky, grafy atd. Zvláště zpočátku by žák měl vypracovávat pracovní listy spíše na bázi jazykových než odborných cílů.⁴ Pracovní listy mohou být na jednotlivé aktivity v hodině (preferujeme) nebo na celé téma hodiny.

3 Více viz: <https://inkluzivniskola.cz/aktivace-predchozich-zkusenosti-znalosti>

4 Velké množství těchto typů pracovních listů pro žáky s OMJ v hodinách dějepisu, které lze upravovat, můžeme najít například na portálu META (Inkluzivni.skola.cz) viz: <https://inkluzivniskola.cz/dejepis>.

Názornost

Další zásadou je názornost, demonstrování. Učitel musí ukazovat co nejvíce obrázků, fotografií, grafů, map, tabulek, vhodné je také zapisovat klíčová slova na tabuli, aby měli žáci s OMJ více vjemů. V hodinách dějepisu je možné zkusit secvičit i živé obrazy. Pro práci s fotografií se nabízí vzdělávací aplikace pro práci s historickými prameny HistoryLab, zde jsou některé lekce přeloženy i do anglického jazyka (do jiných ovšem bohužel ne).⁵

Využívání technologií

Nabízí se samozřejmě využívání technologií – především pouštění krátkých videí s ukrajinskými titulky.⁶

Předučování

Učitelům se vyplatilo tzv. předučování. Žáci s OMJ totiž pochopitelně na porozumění látce potřebují více času. Pomůže tedy, když žák dostane ještě před hodinou seznam předem vybraných slov nebo pracovní list.

Slovníček – překladače

Učitel by měl motivovat žáka s OMJ k tomu, aby si vedl slovníček jak pro komunikativní část jazyka, tak pro odborné termíny, které jsou součástí výuky. Samozřejmě musí být pro žáka využívání překladače i při samotném výkladu učitele.

Odborné termíny z předmětu dějepis na úrovni základní školy si žák, jehož rodným jazykem je buď ukrajinština, ruština, vietnamština, či angličtina, může jednoduše najít v *Překladovém slovníčku základních pojmů učiva ZŠ. Humanitní předměty*.⁷ Zde může učitel žákům postupně zvýrazňovat slova, která se mají naučit k dané látce.

Z překladačů doporučujeme používat [DeepL Překladač](#), [Google Překladač](#), [Překladač Lingea](#), [Charles Translator for Ukraine](#), [Microsoft Translator](#) (při použití přes počítač, tablet nebo jako aplikaci v mobilním telefonu).

Samozřejmě lze také využívat funkci titulků v daném jazyce na YouTube.

I vzhledem k chybovosti překladačů je ovšem nutné neustále ověřovat, zda žák téma dobře pochopil.

5 [↗ https://lms.historylab.cz/katalog](https://lms.historylab.cz/katalog)

6 Krátká výuková videa dostupná např. na webu České televize (ČT edu), viz: [↗ https://edu.ceskatelevize.cz/predmet/dejepis?zanr=materialy-v-ukrajinstine](https://edu.ceskatelevize.cz/predmet/dejepis?zanr=materialy-v-ukrajinstine).

7 [↗ https://inkluzivniskola.cz/prekladove-slovnicky/humanitni-vedy](https://inkluzivniskola.cz/prekladove-slovnicky/humanitni-vedy)

Skupinové aktivity

Zpočátku bude asi většina žáků s OMJ vystresovaná mluvit před celou třídou, jistější si budou při práci ve dvojici, popř. ve skupině. Některým učitelům se osvědčilo jmenovat z řad českých žáků tzv. asistenty, kteří dávají pozor, zda žák s OMJ rozumí, zda má všechny pomůcky, radí mu atd.

Jazykové cíle

Češtinu se žák s OMJ učí v každém předmětu, vlastně i v každé situaci ve škole. Rozdíl je mezi komunikativními jazykovými schopnostmi, které si ukrajinské dítě díky příbuznosti řeči osvojí zpravidla poměrně brzy, a odborným jazykem. Všichni učitelé by si měli být vědomi, že žáky učí českému jazyku každým svým proslovem a měli by dbát na spisovný a jednodušší styl vyjadřování, nejlépe doprovázet slova i gesty či jinak názorně demonstrovat klíčová slova. Zpočátku se učitel vůbec nemusí bát učivo redukovat, nejprve je nutné, aby žák v jakémkoli předmětu načerpal hlavně slovní zásobu a komunikativní schopnosti, až poté se mohou požadavky na něj (i ohledně odbornějších výrazů) zvýšit. Začíná se tedy s několika slovy, pak je vhodné přidávat krátké věty, teprve poté může učitel chtít, aby se žák s OMJ učil více obsahu.

To znamená, že pokud například učitel dějepisu vykládá pravěk – předchůdce člověka, soustředí se na specifickou slovní zásobu, kterou žáka s OMJ lektor češtiny jako druhého jazyka nenaučí a která mu může být prospěšná. Učí ho tedy slovíčka jako kámen, pazourek, nástroj, co znamenají slova zručný, vzpřímený a podobně. Důležitá slova píše učitel na tabuli nebo předvádí žákům jinou grafickou formou. Přitom však nezapomíná na fráze typu: Byl... / Žil v ... / Používal... / Uměl.... / Lovil... / Vyráběl... / Člověk umí/má/dělá ... / zvíře neumí /nemá/nedělá... Cizinec dostane vlastní klíčová slova (nejlépe i předem – tzv. předučování), která si vyhledá a zapíše do slovníku (případně je má na pracovním listě). Může doplňovat slova do vět, přiřazovat slova k obrázkům, řadit věty podle chronologie, úplní začátečníci jen třeba překreslí předchůdce člověka do sešitu a popíší ho.

Postupně je důležité žáky nechat v hodině i mluvit. Například: dějepisář vysvětluje a na mapě ukazuje, kdo proti komu bojoval na jakých frontách za 1. světové války. Děti zapisují do jednoduché tabulky státy. Pak ale musí svoji tabulku interpretovat – to znamená říct větu: Na západní frontě bojovalo Německo proti Francii. Další žák řekne: Na západní frontě bojovalo Německo proti Anglii. Žák s OMJ to slyší, už se orientuje v měnicích se koncovkách a velmi rychle pochopí, co vyjadřuje předložka proti. A po čase ho učitel vyzve, ať to zkusí říct sám.

Domácí příprava

Domácí přípravu je vhodné využít pro zpětnou vazbu, ukrajinské děti jsou navíc na domácí úkoly zvyklí ze svých škol. Je nutné úkoly zadávat co nejvíce srozumitelně, doporučujeme jednodušší úkoly, rozhodně se totiž nesmíme spoléhat na pomoc rodičů, kteří mají leckdy horší znalost češtiny než jejich potomci.

Hodnocení

Při hodnocení je nutné neporovnávat žáky s OMJ s těmi českými. Jednoznačně doporučujeme slovní hodnocení, oceňujeme jakýkoli pokrok, zájem, snahu, aktivní práci. Znamky lze se slovním hodnocením kombinovat třeba později, ale musíme si být především vědomi problému odlišné škály klasifikace na Ukrajině. Hlavním cílem výuky i jejího hodnocení u žáka s OMJ je to, aby se děti ve škole cítily bezpečně a měly chuť se dál rozvíjet, nemá smysl „tlačit na výkon“.

Spolupráce v rámci pedagogického sboru

Velmi důležitá je týmová práce celého učitelského sboru (počítá se i s podporou školního psychologa a výchovného poradce), pomáhá výměna zkušeností mezi pedagogy, učitel dějepisu by měl úzce spolupracovat především s učitelem výchovy k občanství.

Užitečné odkazy

Učitel, který hledá tipy, jak učit v jazykově pestré třídě, by měl zavítat na webové stránky společnosti **META**, společnosti, která se věnuje právě podpoře rodin s migrační zkušeností v rovném přístupu ke vzdělávání a začlenění do české společnosti. Pedagogům a školám nabízí metodickou podporu a poradenství při řešení specifických potřeb dětí s OMJ. V nabídce předmětů lze najít samozřejmě i dějepis.⁸ Zde jsou volně k dispozici hotové pracovní listy vybraných dějepisných témat, včetně metodiky. Jsou obsáhlé, ale jejich výhodou je to, že si je každý může dále upravovat, redukovat – vystavena je jak verze v PDF, tak ve Wordu. Pracovní listy lze využít pro všechny žáky ve třídě, je možné vytvořit dvě varianty: A) verze pro české žáky, B) verze pro děti s OMJ (zkrácení, vynechání složitějších úkolů, ponechání jen „základu“).

Výborným pomocníkem pro učitele jsou také výukové materiály **ČT edu**. Některá videa a pracovní listy k nim již byly přeloženy do ukrajinštiny, resp. doplněny ukrajinskými titulky.⁹ Pro předmět dějepis je například doplněn titulky velmi oblíbený seriál *Dějiny udatného českého národa*, který lze v hodinách dějepisů využít, kvůli často velmi zjednodušenému obsahu k němu ovšem doporučujeme učitelovy kritické komentáře.

Příklady konkrétních lekcí

V přílohách jsou připojeny konkrétní lekce vyzkoušené učiteli v jazykově pestrých třídách. Všechny lekce obsahují moderní výukové metody vyžadující použití moderních technologií, dodržují princip názornosti a jsou k nim přiloženy pracovní listy. Najdeme v nich i tři možné způsoby práce se žáky s OMJ a záleží na konkrétním učiteli, který přístup mu nejvíce vyhovuje, který je zrovna vhodný uplatnit v jeho třídě – je nutné přihlídnout především k jazykové úrovni konkrétních žáků.

Prvním možným přístupem je práce s překladači a zadávání úkolů do hodin (popř. celé pracovní listy) žákovi s OMJ v jeho mateřštině, zde konkrétně v ukrajinštině. Tento přístup doporučujeme zvolit pro žáky, kteří mají pouze minimální znalost českého jazyka, tj. na začátku jejich pobytu.

Druhým možným přístupem je využití mezinárodního komunikačního prostředku, tj. angličtiny jako pomocného nástroje pro dorozumění se. Tento přístup je ovšem vhodné zvolit jen za předpokladu, že jak učitel, tak žáci s OMJ a samozřejmě i čeští žáci angličtinu ovládají na dobré úrovni, aby nedocházelo zbytečně k nedorozumění. A mějme na paměti, že naším cílem je především za jakékoli situace učit žáka s OMJ českému jazyku, proto ani tento přístup by v hodinách neměl převažovat.

Třetí, nejpodporovanější přístup je výuka čistě v českém jazyce za dodržení výše uvedených zásad, především názornosti, srozumitelného výkladu v jednodušších větách a samostatné práce žáka s OMJ.

Specifika výuky dějepisu v jazykově pestrých třídách

Autoři:

PhDr. Jitka Bílková

RNDr. Josef Herink

Autoři příložených pracovních listů a lekcí:

Mgr. David Venclík, Ph.D., a Mgr. Pavel Žalský

Konzultace:

Mgr. Lucie Sichingerová

Vyrobil Národní pedagogický institut České republiky

2022

www.npi.cz

npi | Národní pedagogický institut
České republiky

